

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سؤال: آیا عادی شدن موسیقی سبب حلال شدن آن می‌گردد؟

جواب از آیت الله صافی گلپایگانی: من از خداوند توفیق همگان را در جهت عمل به وظائف شرعی خود مسألت می‌نمایم، اما نامه ارسالی مشتمل بر اموری است که به آن‌ها اشاره می‌شود:

نوشته‌اید: امروزه موسیقی بخش جدا ناپذیری از زندگی مردم گردیده و با فرهنگ آن‌ها عجین گشته به طوری که حکم به حرمت آن موجب حیرت و تعجب جوانان شده.

سؤال می‌شود آیا اگر مثلاً بعدها شراب بخش جدا ناپذیری از زندگی مردم شد و مردم به خاطر لاابالیگری آن را جزء فرهنگ خود نمودند این امر موجب حلیت آن می‌شود؟

آیا اگر استفاده از موسیقی عادت روزمره شد حلال می‌گردد؟

مردم دوران جاهلیت قتل و کشتار و زنده به گور کردن دختران، عادت روزمره آن‌ها بود. توضیح این که شما انتظار دارید هر عملی را که مردم در اثر هواپرستی و بی‌اعتنایی به حلال و حرام دین آن را جزء زندگی خود کرده‌اند، دین آن را امضاء کند. اگر منطق ما این باشد، به مرور زمان اساس دین و احکام همه از بین می‌رود و دستخوش مقاصد مردم خواهد شد.

نوشته‌اید: جوانان مجبورند اوقات فراغت خود را به جای این‌که از تفریحات سالم استفاده کنند الی آخر.

شما که به حمدالله تحصیل کرده هستید نباید گول این عبارات را بخورید و موسیقی را که مجتهد جامع الشرائط حرمت آن را از ادله، استنباط کرده و بر مقلد تبعیت از آن عقلاً و شرعاً لازم است تفریح سالم محسوب نمایید.

و آن چه در آخر نامه مرقوم نموده‌اید: از دادن پاسخ‌هایی چون تا حد ممکن اجتناب شود یا در جایی که ناچار هستند مانعی ندارد یا حکم خدا قابل تغییر نیست خودداری شود. از امثال شما انتظار می‌رود درصدد به دست آوردن جواب واقعی مسئله باشید نه جواب مورد پسند و دلخواه، چون فقیه نمی‌تواند بر خلاف آن چه از احکام الله به دست آورده و بر طبق رضایت سؤال کننده پاسخ دهد.

در پایان عرض می‌شود: شما فرض کنید اگر در آینده یکی از محرّمات مورد اتفاق و نظر فقهاء در جامعه رواج پیدا کرد و اکثر مردم یعنی بازاری و اداری و زن و مرد و در ماشین و غیره، به آن آلوده شدند، چنانچه کسی حکم آن را سؤال کند باید پاسخ داد که در چنین احوالی اشکال ندارد یا نظر به این که حرمت آن مسلم است باید جواب داد تا جایی که ممکن است اجتناب شود یا در صورت ناچاری مانع ندارد و امثال این‌ها، و سر مطلب این است که حکم خدا قابل تغییر نیست. خداوند ما و شما و همه مؤمنین را از فتن و شرور

آخر الزمان محفوظ بدارد و إن شاء الله موفق باشید^۱.

سؤال: لطفاً در مورد موسیقی به سوالات زیر پاسخ دهید:

۱. آیا موسیقی اصالتاً موضوع حکم قرار گرفته، یا تابع غنا می‌باشد؟

۲. آیا موضوع عرفی است یا حدّ خاصّ شرعی دارد؟

۳. اگر با عرف است، کدام عرف معیار است؟ عرف عام یا عرف مؤمنین، یا موسیقی دانان

و آهنگ سازان، یا عرف فقها و مفتیان؟

۴. لطفاً حدّ و حدود موسیقی مجاز غیر غنایی را بیان نمایید. آیا این حدود در مورد

موسیقی‌های محلی و سنتی است، یا در مورد موسیقی‌های خارجی و به خصوص کلاسیک

هم موضوعیت دارد؟

۵. نقش طرب در تحقّق موسیقی حرام چگونه است؟

جواب از آیت الله مکارم شیرازی: پاسخ تمام سوالات شما به شرح زیر است: کلیه صداها و

آهنگ‌هایی که مناسب مجالس لهو و فساد است حرام، و غیر آن حلال است، و تشخیص

آن با مراجعه به اهل عرف خواهد بود. و اما آلات و ابزار موسیقی، آن چه مربوط به

موسیقی حرام است، یعنی غالباً با آن موسیقی حرام نواخته می‌شود، تولید و خرید و

فروش و ارائه تصویر آن در وسایل ارتباط جمعی حرام می‌باشد. ولی آلات مشترکه یا

^۱. معارف دین ج ۲ متفرقات ص ۴۱۹ و ۴۲۰ س ۴۸. تذکر: سؤال و جواب در معارف دین به شکلی که ذکر شد می‌باشد.

آن چه غالباً موسیقی حلال با آن نواخته می‌شود، در جهات فوق اشکالی ندارد.^۲

فیلم‌ها و کارتون‌ها

سؤال: آیا کارتون‌های خارجی که آهنگ‌های شاد دارند، حرام است؟

جواب از آیت الله بهجت: اگر مطرب باشند، شنیدن موسیقی آن حرام است و در این صورت دیدن فیلم، بدون آهنگ از این جهت اشکالی ندارد.^۳

سؤال: گوش دادن به موسیقی و دیدن فیلم چه حکمی دارد؟

جواب از آیت الله تبریزی: موسیقی لهوی (نواختن با آلات مخصوصه که مناسب با مجالس خوشگذرانی باشد) و گوش دادن به آن جایز نیست، و نگاه کردن و نشان دادن فیلم‌هایی که موجب فساد و ترویج فحشا در جوانان و یا غیر آنان بشود جایز نیست.^۴

نوار ترانه

سؤال: گوش کردن نوارهای ترانه چه حکمی دارد؟ منظورم این است که فردی که از طریق

نوارهای ترانه ارضاء می‌شود گوش کردن آن چه طور است؟

^۲. استفتائات جدید ج ۳ ص ۱۵۴ و ۱۵۵ س ۴۶۰.

^۳. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۳ س ۶۳۲۴.

^۴. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۴ و ۲۱۵ س ۹۷۴.

جواب از آیت الله تبریزی: گوش دادن به آن حرام است.^۵

سؤال: آیا گرفتن اجرت برای تکثیر نوارهای صوتی که محتوی امور حرامی هستند، جایز است؟

جواب از آیت الله بهجت: خیر، حرام است.^۶

ترانه غمگین

سؤال: آیا شنیدن ترانه‌ی غمگین جایز است؟

جواب از آیت الله بهجت: تفاوتی با انواع دیگر موسیقی ندارد و غمگین بودن سبب حلیت نمی‌شود.^۷

سؤال: گوش کردن به موسیقی‌هایی که بعضی از افراد در خارج کشور می‌خوانند و به ترانه خوان مشهورند ولی این موسیقی‌ها مطرب نیست و در مجالس لهو و لعب استعمال ندارد _ به قول معروف غمناک می‌خوانند _ چه حکمی دارد؟

جواب از آیت الله تبریزی: گوش دادن به غنا و موسیقی لهوی ولو غمناک بخواند یا بنوازد جایز نیست.^۸

^۵. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۹ س ۹۴۷

^۶. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۶ س ۶۳۳۹.

^۷. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۴ س ۶۳۳۰.

^۸. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۶ س ۹۸۲.

گوش دادن به ترانه دیگری

سؤال: گوش دادن به صدای کسی که ترانه‌ای را زمزمه می‌کند، چه حکمی دارد؟

جواب از آیت‌الله بهجت: اگر ترانه را به آن سبک بخواند، به صورتی که به حالت غنا برسد، حرام است.^۹

خرید، فروش، توزیع و تکثیر

سؤال: خرید، فروش، توزیع و تکثیر نوارهای موسیقی غیر مجاز، و عکس‌های مبتذل و مستهجن چه صورت دارد؟ پولی که از این راه کسب می‌شود، چگونه است؟

جواب از آیت‌الله مکارم شیرازی: تمام این‌ها حرام است.^{۱۰}

سؤال: خرید و فروش و توزیع و تکثیر نوارهای ترانه از خوانندگان طاغوتی و عکس‌های مبتذل و مستهجن چه صورت دارد؟ و پولی که از این راه کسب می‌شود چگونه است؟...

جواب از آیت‌الله نوری همدانی: خرید و فروش و تکثیر اشیاء مذکور در صورتی که موجب فساد باشد... حرام است و پولی که از این راه به دست می‌آید، اشکال دارد.^{۱۱}

^۹. استفتائات از محضر آیت‌الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۴ س ۶۳۳۱.

^{۱۰}. استفتائات جدید ج ۳ ص ۱۵۴ س ۴۵۸.

^{۱۱}. هزار و یک مسأله فقهی ج ۲ ص ۱۶۳ و ۱۶۴ س ۵۴۳.

پخش آهنگ در مسجد و حسینیه

سؤال: حکم پخش کردن آهنگ‌های مذهبی در مساجد و حسینیه‌ها چه می‌باشد؟

جواب از آیت الله بهجت: انجام اموری که موجب هتک حرمت مسجد می‌شود، حرام است و گناه آن مضاعف است.^{۱۲}

سؤال: اجرای سرود همراه با موسیقی با نوار یا به صورت زنده در مساجد و محافل دینی چگونه است؟

آیت الله تبریزی: نواختن موسیقی لهوی و گوش دادن به آن حرام است چه با سرود همراه باشد یا بدون آن باشد، چه گوش دادن به آن از روی نوار باشد یا به صورت مستقیم و انجام این کار در مسجد به جهت این که بی‌احترامی به مسجد است حرمت آن شدیدتر می‌شود.

آیات عظام بهجت، مکارم شیرازی: جایز نیست.

آیت الله فاضل لنکرانی: چون معمولاً موجب هتک و وهن مسجد است جایز نیست.

آیت الله صافی گلپایگانی: حرام است.

آیت الله سیستانی: اگر موسیقی لهوی یا صدای ترانه و مانند آن باشد در همه جا حرام است و اگر از این قبیل نباشد هم مناسب شأن مسجد نیست و باید اجتناب شود.^{۱۳}

^{۱۲}. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۵ س ۶۳۳۴.

^{۱۳}. مسائل جدید ج ۳ ص ۷۵ و ۷۶.

سؤال : خواندن اشعار مذهبی همراه با غنا و کف زدن با آهنگ مناسب لهو و لعب و

آوردن تار و تنبور و موزیک و امثال آن به مساجد و حسینیه‌ها و مجالس اهل بیت علیهم السلام چه صورت دارد؟

آیت الله مکارم شیرازی : جایز نیست .

آیت الله سیستانی : غنا در اشعار مذهبی به احتیاط واجب جایز نیست .

آیت الله فاضل لنکرانی : غنا و رقص و کف زدن همراه با موسیقی مهیج و مطرب حرام است و احترام مساجد و حسینیه‌ها لازم است و انجام هر نوع عملی که باعث هتک و بی احترامی به مساجد و حسینیه‌ها و خلاف شأن این مکان‌ها باشد مثل برگزاری عروسی و مجالس عقد و شادی همراه با دست زدن و ... جایز نیست .

آیت الله تبریزی : آوازه خوانی مناسب مجالس خوشگذرانی و نیز استعمال آلات لهو حرام است و آوردن آن‌ها در اماکن مقدّسه از جهت این که موجب وهن بر مقدّسات می‌باشد حرمت دیگر دارد .

خداوند تبارک و تعالی گمراهان را هدایت و به مؤمنین توفیق اطاعت و پیروی از دستورات دینی عطا فرماید .

آیت الله بهجت : غنا و موسیقی مطرب و کف زدن لهوی جایز نیست و استعمال آلات ذکر شده در لهو ، حرام است و در غیر لهو ، خلاف احتیاط واجب است بخصوص اگر

موجب هتک اماکن محترمه باشد از این نظر هم حرمت دارد.^{۱۴}

اجرای موسیقی در مجالس معصومین علیهم السلام

سؤال: اخیراً در میلاد ائمه معصومین علیهم السلام به عنوان جشن ائمه یا مناسبت‌های دیگر، تحت عنوان اجرای موسیقی سنتی، کنسرت‌های موسیقی را برپا می‌کنند یا سرودهایی همراه با آهنگ به صورت طرب آور یا خوانندگی‌هایی اجرا می‌کنند، آیا رواج این حرکت از سوی هر گروه و نهاد در فرهنگ‌سراها یا مساجد و حسینیه‌ها چه صورت دارد؟

و آیا اساساً با توجه به سیره ائمه معصومین علیهم السلام می‌توان به نام اهل بیت به چنین اقداماتی دست زد؟

جواب از آیت الله تبریزی: اجرای موسیقی در مجالس معصومین علیهم السلام مطلقاً جایز نیست و نواختن موسیقی لهوی و گوش‌دادن به آن هر چند در غیر مجالس معصومین علیهم السلام باشد حرام است و بین انواع موسیقی لهوی فرقی در حرمت نیست.^{۱۵}

سؤال: آیا گوش‌دادن شعرهایی که همراه موسیقی‌اند و در مدح اهل بیت علیهم السلام هم هستند جایز است؟

^{۱۴}. مسائل جدید ج ۴ ص ۱۹۵ و ۱۹۶ و ۱۹۷.

^{۱۵}. استفتانات جدید ج ۲ ص ۲۰۷ س ۹۴۲.

جواب از آیت الله شاهرودی : موسیقی که مخصوص مجالس لهو است ، حرام است و لفظ موسیقی در اخبار نیست آن چه در اخبار هست طبل و مزمار و بربط و رقص و غنا است که نهی شده از آن ^{۱۶}.

سؤال : با توجه به این که خواندن نوحه‌ها و سرودها در مجالس اهل بیت علیهم السلام برگرفته از یکی از دستگاه‌های موسیقی می‌باشد و بعضی مواقع مشاهده می‌شود خوانندگان زمان طاغوت به آن سبک‌ها سرود خوانده و یا می‌خوانند . در صورت مذکور خواندن نوحه و سرود به آن سبک‌ها چه حکمی دارد ؟

جواب از آیت الله تبریزی : خواندن نوحه و مداحی به نحو غنا و کیفیت لهوی ، جایز نیست و مداحان باید توجه کافی داشته باشند که تا دیر نشده در بعضی خواننده‌های خود تجدید نظر کنند و خدای ناکرده کاری نکنند که فردای قیامت پشیمان شوند . خداوند به عزت امام حسین علیه السلام به همه کسانی که در راه امام حسین علیه السلام خالصانه تلاش می‌کنند و مراسم صحیح را ترویج می‌کنند توفیق عطا کند ^{۱۷}.

تذکر : در نشریه پیام دین با عنوان غنا این مسأله به صورت مبسوط بررسی گردیده است .

سؤال : اخیراً در میلاد ائمه معصومین علیهم السلام به عنوان جشن ائمه یا مناسبت‌های دیگر تحت

^{۱۶} . استفتائات ص ۴۱۴ س ۱۶۱۷ .

^{۱۷} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۰ س ۹۴۹ .

عنوان اجرای موسیقی سنتی کنسرت‌های موسیقی را برپا می‌کنند، یا سرودهایی همراه با آهنگ به صورت طرب آور با خوانندگی‌های سبک اجرا می‌کنند، آیا رواج این حرکت‌ها از سوی هر گروه و نهاد در فرهنگ‌سراها یا مساجد و حسینیه‌ها چه صورت دارد؟ و آیا اساساً با توجه به سیره ائمه معصومین علیهم السلام می‌توان به نام اهل بیت به چنین اقداماتی دست زد؟

مقام معظم رهبری: هرگونه خوانندگی و نوازندگی که متناسب با مجالس عیش و نوش و خوشگذرانی باشد، جایز نیست و از هر کاری که با شئون مساجد و حسینیه‌ها سازگار نباشد باید اجتناب گردد.

آیت الله فاضل لنکرانی: به طور کلی هر امری که هتک و بی‌احترامی به ائمه اطهار تلقی شود جایز نیست و ظاهراً مجموع این اعمال عرفاً هتک محسوب می‌شود.
آیت الله بهجت: برپایی و شرکت در این مجالس حرام است.

آیت الله صافی گلپایگانی: تمام اعمال مذکوره در سؤال، حرام و ترک آنها واجب است چه در مسجد باشد یا غیر آن.

آیت الله مکارم شیرازی: کلیه صداها و آهنگ‌هایی که مناسب مجالس لهو و فساد است، حرام است.

آیت الله سیستانی: اگر لحن و آواز الحان اهل لهو و لعب باشد به احتیاط واجب حرام است و اگر موزیک مناسب مجالس لهو و لعب باشد حرام است در غیر این دو نیز مناسب نیست.

و به خصوص اجرای آن در مساجد اگر هتک باشد ، حرام است^{۱۸}.

سؤال : دف و دایره‌زدن در مجالس ائمه معصومین علیهم السلام چه صورت دارد ؟ در برخی جلسات خصوصاً زنانه گروه‌هایی با گرفتن مبالغ سنگین به وسیله این آلات اجرای برنامه می‌کنند و در برابر اعتراضات ، به سخن معصومین علیهم السلام که فرمودند : در شادی ما شاد و در عزای ما عزادار باشید ، استناد می‌کنند . وظیفه شرعی را بیان نمایید .

جواب از آیت الله تبریزی : استعمال آلات لهو در مجالس معصومین علیهم السلام مطلقاً جایز نیست و نیز حضور در مجالسی که این برنامه‌ها اجرا می‌شود محل اشکال است^{۱۹}.

سؤال : ضرب ، دف و دایره‌زدن در مجالس ائمه معصومین علیهم السلام چه صورت دارد ؟ در برخی جلسات خصوصاً زنانه گروه‌هایی با گرفتن مبالغ سنگین به وسیله این آلات اجرای برنامه می‌کنند و در برابر اعتراضات به سخن معصومین علیهم السلام که فرمودند : در شادی ما شاد و در عزای ما عزادار باشید ، استناد می‌کنند . آیا این گونه حرکات موجب رضایت

اهل بیت علیهم السلام و در راستای این حدیث شریف و مشروع می‌باشد ؟

و دعوت از این گروه‌ها و افراد و پول دادن به آنها چه صورت دارد ؟

آیت الله بهجت : برپایی آن مجالس و پول دادن به آنها حرام است .

^{۱۸} . مسائل جدید ج ۲ ص ۳۶ و ۳۷ .

^{۱۹} . استفتانات جدید ج ۲ ص ۲۰۸ س ۹۴۳ .

آیت الله تبریزی: استعمال آلات لهو در مجالس معصومین علیهم السلام جایز نیست و نیز حضور در مجالسی که این برنامه‌ها در آن اجرا می‌شود، جایز نیست و گرفتن پول برای امر مزبور جایز نیست. مجالس معصومین علیهم السلام باید طوری باشد که مردم را به فضایل و سفارش‌های معصومین علیهم السلام آشنا نماید و آن‌ها را به یاد خداوند متعال بیندازد.

آیت الله صافی گلپایگانی: هیچ یک جایز نیست و در مجالس مربوط به اهل بیت علیهم السلام توهین به مقامات آن بزرگواران نیز می‌باشد و در ایام شادی آن بزرگواران این‌گونه حرکات موجب غضب آن‌هاست و با انجام معاصی نمی‌توان در این مراسم ابراز شادی کرد و دعوت از مجریان این‌گونه برنامه‌ها و پول دادن در مقابل آن جایز نیست. و اگر اشخاص از این مجریان دعوت کنند و یا به آن‌ها پول بدهند و یا در مجالس آن‌ها شرکت کنند موجب رواج منکرات شده‌اند و قلب مبارک امام زمان ارواحنا فداه را نگران می‌سازند.

آیت الله فاضل لنکرانی: به طور کلی هر امری که هتک و بی‌احترامی به ائمه اطهار علیهم السلام تلقی شود جایز نیست و ظاهراً مجموع این اعمال، عرفاً هتک محسوب می‌شود.

آیت الله سیستانی: اگر زدن به نحو لهوی باشد که غالباً هم چنین است، حرام است و در غیر این صورت هم مناسب اهل بیت علیهم السلام نیست و اگر هتک شمرده شود حرام است و آن حدیث شامل اظهار شادی به کیفیت محرم نیست.^{۲۰}

نقاره

سؤال : ساز در روز تولّد یکی از ائمه اطهار علیهم السلام یا در جشن عروسی جایز است یا خیر ؟ و حکم نقاره چیست ؟

جواب از آیت الله تبریزی : استعمال آلات لهو در لهو و گوش دادن به صدای آن حرام است ، و نقاره زدن جزء لهو نیست ^{۲۱} .

سؤال : ساز و دهل (و ساز نقاره) در روز تولد یکی از ائمه اطهار یا در جشن عروسی جایز است یا نه ؟

جواب از آیت الله صافی گلپایگانی : استفاده از آلات مذکوره در هیچ روزی جایز نیست ^{۲۲} .

ضرب زورخانه

سؤال : در زورخانه مرسوم است که موقع ورزش افراد ضرب (طبل ، تنبک) می زنند ، آیا این کار جایز است یا خیر ؟

جواب از آیت الله تبریزی : اگر به صورت لهوی نباشد مانعی ندارد ^{۲۳} .

^{۲۱} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۹ س ۹۴۵ .

^{۲۲} . جامع الاحکام ج ۲ ص ۱۲۹ س ۱۵۸۴ .

^{۲۳} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۰ س ۹۵۱ .

نغمه‌های قرآنی

سؤال: آموزش و فراگیری آهنگ‌های قرآن به منظور تلاوت چگونه است؟

جواب از آیت الله تبریزی: گوش دادن و فراگیری صوت خوب، در صورتی که به کیفیت مناسب مجالس خوشگذرانی نباشد مانعی ندارد.^{۲۴}

کسب درآمد از نوازندگی

سؤال: آیا از لحاظ شرعی نواختن موسیقی و آموزش و فراگیری آن، شغل و درآمد آن حلال محسوب می‌شود؟

جواب از آیت الله بهجت: اشتغال و کسب درآمد از چنین حرفه‌هایی حرام است.^{۲۵}

گذشت زمان و تغییر عرف

سؤال: آیا موسیقی مناسب با مجالس خوشگذرانی اهل فسق، همان موسیقی لاهی است؟ و اگر این چنین است آیا با گذشت زمان و تغییر عرف جامعه، چون دیگر مناسب آن مجالس خوشگذرانی نیست، از حالت لاهی خارج می‌شود؟

جواب از آیت الله تبریزی: در فرض سؤال از حالت لاهی خارج نمی‌شود.^{۲۶}

^{۲۴}. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۳ س ۹۶۳.

^{۲۵}. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۶ س ۶۳۳۷.

سؤال : خیلی از آهنگ‌هایی که فعلاً از رادیو و تلویزیون پخش می‌شود اگر از عرف ۱۵ سال قبل می‌پرسیدی آن را مطرب و مناسب مجالس لهُو می‌دانستند ولی عرف الآن آن را مطرب نمی‌داند ، وظیفه چیست ؟

جواب از آیت الله تبریزی : گوش دادن به موسیقی که در نظر عرف _ ولو عرف گذشته _ مناسب مجالس لهُو باشد جایز نیست^{۲۷}.

بین گوش کردن و پخش فرقی نیست

سؤال : آیا بین حکم گوش کردن به موسیقی و غنا و پخش آن ملازمه وجود دارد ؟ (به نحوی که حرمت یکی باعث حرمت دیگری شود) .

جواب از آیت الله تبریزی : در همه مواردی که غنا و نواختن موسیقی لهُوی حرام است ، گوش دادن به آن هم حرام است^{۲۸}.

بانوان و موسیقی

سؤال : نظر به ابهامات و پرسش‌هایی که در خصوص چگونگی مواجهه افکار عمومی با موسیقی و آواز زنان مطرح است ، سوالات ذیل تقدیم حضور می‌گردد :

^{۲۶} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۵ و ۲۰۶ س ۹۳۴ .

^{۲۷} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۲ س ۹۶۰ .

^{۲۸} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۹ قسمتی از س ۹۴۴ .

۱. اجرای آواز بانوان به صورت تک خوانی و هم آوایی چه حکمی دارد؟

۲. پرداختن زنان به موسیقی و آواز تا چه حدی مجاز می باشد؟

۳. آواز بانوان به چه نحوی و در چه مکان هایی مجاز می باشد؟

۴. آیا پخش و انتشار موسیقی و آواز بانوان مجاز است؟

جواب ۱ تا ۴ از آیت الله مکارم شیرازی: کلیه آهنگ ها و صداهایی که مناسب مجالس لهو و

فساد است حرام، و غیر آن جایز است. و فرقی در این قسمت میان مرد و زن نیست.

ولی خوانندگی نوع مباح برای زنان در صورتی جایز است که مجلس مخصوص به جنس

خودشان باشد، خواه دسته جمعی بخوانند یا به تنهایی.

جوانان عزیز باید توجه داشته باشند که سیل تهاجم فرهنگی غرب نباید ما را مرعوب سازد

و تصوّر کنیم ما باید خود و احکام دین خود را بر فرهنگ آنها تطبیق دهیم، زیرا فرهنگ

غرب گام به گام جوانان را به سوی ابتدال کامل پیش می برد و آنها را از درون، تهی

می سازد و به این ترتیب هرگونه مانع را که بر سر راه مطامع آنهاست بر می دارد.^{۲۹}

سؤال: ... آیا گوش دادن آواز زن برای زن هم حرام است؟

جواب از آیت الله مکارم شیرازی: چنان چه آهنگ و صدا مناسب مجالس لهو و فساد باشد،

برای زنان هم جایز نیست.^{۳۰}

^{۲۹}. استفتانات جدید ج ۳ ص ۱۵۶ س ۴۶۴.

^{۳۰}. استفتانات جدید ج ۳ ص ۱۵۳ س ۴۵۷.

جنسیت خواننده ملاک نیست

سؤال: نظر مبارکتان در مورد موسیقی و آواز موسیقی چه می‌باشد؟ اگر با صدای زن باشد چه حکمی دارد؟

جواب از آیت الله فاضل لنکرانی: موسیقی که مناسب مجالس لهو و لعب باشد حرام است و اگر صدای زن باشد حرمت مؤکد می‌شود.^{۳۱}

سؤال: آوازه خوانی زنان و یا استفاده از نوار مختصّ عروسی در محلی که فقط زنان حضور دارند چه حکمی دارد؟

جواب از آیت الله نوری همدانی: در صورتی که غنا باشد یا موجب فساد یا انحراف گردد، اشکال دارد.^{۳۲}

آواز زن برای شوهر

سؤال: آیا آواز خواندن زوجه برای زوج خود در صورتی که منجر به غنا شود جایز است یا خیر؟

جواب از مرحوم امام: حرام است.^{۳۳}

سؤال: آیا ترانه خواندن... در تنهایی یا زن و شوهر برای هم اشکال دارد؟

جواب از آیت الله تبریزی: غنا حرام است، چه غنای زن برای شوهرش باشد یا غیر آن،

^{۳۱}. جامع المسائل ج ۱ ص ۲۴۳ و ۲۴۴ س ۹۸۹.

^{۳۲}. هزار و یک مسئله فقهی ج ۲ ص ۱۶۳ س ۵۴۲.

^{۳۳}. استفتانات ج ۲ ص ۱۵ س ۳۴.

چه کسی باشد یا نباشد...^{۳۴}.

تمایل به همسر مجوز نمی‌باشد

سؤال: گوش دادن به غناء اگر باعث تمایل بیشتر انسان به همسرش شود، چه حکمی دارد؟

جواب از مقام معظم رهبری: مجرد افزایش تمایل به همسر، مجوز شرعی برای گوش دادن به غنا محسوب نمی‌شود.^{۳۵}

سؤال: آیا جایز است مردی غنای زن اجنبیه را به قصد لذت بردن از حلال خود گوش کند؟ آیا غنای زن برای شوهر و برعکس جایز است؟ و آیا این گفته صحیح است که شارع مقدس غنا را به علت ملازمت آن با مجالس لهو و لعب و عدم انفکاک از آن دو حرام کرده و تحریم غنا ناشی از تحریم آن مجالس است، نظیر تحریم تجارت و ساخت مجسمه که فائده‌ای غیر از عبادت برای آن متصور نیست، بنابراین انتفاء مناط و علت حکم در این زمان، مستلزم انتفاء حرمت است؟

جواب از مقام معظم رهبری: گوش دادن به غنا که عبارت است از ترجیع صدا به نحوی که طرب انگیز و مناسب با مجالس لهو و گناه باشد، مطلقاً حرام است، حتی غنای زن برای شوهرش و بالعکس و قصد لذت بردن از همسر، استماع غنا را مباح نمی‌کند، و حرمت

^{۳۴}. استفتائات جدید ج ۱ ص ۲۲۲ و ۲۲۳ س ۱۰۶۰.

^{۳۵}. أجوبة الاستفتائات فارسی ص ۲۵۳ س ۱۱۵۳.

غنا و مجسمه‌سازی و مانند آن ، با تعبّد به شرع ثابت شده و از احکام ثابت فقه شیعه محسوب می‌شوند و دائر مدار ملاکات فرضی و آثار روانی و اجتماعی نمی‌باشد ، بلکه تا زمانی که این عنوان حرام بر آن‌ها صدق کند ، حکم آن‌ها حرمت و وجوب اجتناب به طور مطلق است.^{۳۶}

وجوب از بین بردن اسباب حرام

سؤال : آیا واجب است فیلم‌های ویدیویی مبتذل از قبیل فیلم‌های رقص شهوت انگیز و جنسی و نوارهای کاست حاوی موسیقی حرام را از بین برد ؟

جواب از آیت الله نوری همدانی : اگر در دسترس افراد قرار می‌گیرد و موجب فساد و یا انحراف آن‌ها می‌شود ، از بین بردن آن‌ها لازم است.^{۳۷}

سؤال : حکم وسایل طرب و استفاده و خرید و فروش و ساختن و تعلیم و تعلّم آن‌ها از قبیل تار ، سه تار ، سنتور ، تنبور ، قانون ، قیچک ، کمانچه ، نی ، تنبک ، دف ، پیانو ، ویولون ، ویلا ، کلارینت ، فلوت ، هورن ، ترومپت ، و سازهای کوبه‌ای ، چه صورتی دارد و خانه‌ها و مؤسسات و اشتغال و درآمد از این راه چه حکمی دارد ؟ شکستن آن‌ها ضمانت آور است یا خیر ؟

جواب از آیت الله بهجت : چون وسایل ذکر شده ، ابزار و آلات ویژه لهو می‌باشند ، اشتغال و

^{۳۶} . أجوبة الاستفتاءات فارسی ص ۲۵۳ و ۲۵۴ س ۱۱۵۶ .

^{۳۷} . هزار و یک مسئله فقهی ج ۲ ص ۱۶۴ س ۵۴۶ .

درآمد آن‌ها و کلّ امور مذکور حرام است و از بین بردن صورت و شکل ظاهری آن‌ها واجب است و در این خصوص ضمانی ندارند.^{۳۸}

کرایه دادن بلندگو به مطرب

سؤال: کرایه دادن بلندگو به گروه‌های مطرب و موسیقی و کسب از این راه چگونه است؟
مقام معظم رهبری: برای پخش موسیقی مطرب لهوی و برنامه‌های حرام، جایز نیست.
آیات عظام تبریزی، مکارم شیرازی، بهجت: جایز نیست.

آیت الله فاضل‌لنکرانی: اگر می‌دانند در امور حرام استفاده می‌شود، جایز نیست.

آیت الله صافی گلپایگانی: اگر به منظور استفاده‌های حرام مانند مذکور در سؤال باشد، کرایه دادن و کرایه گرفتن، حرام است.

آیت الله سیستانی: اگر به عنوان پخش موسیقی حرام باشد، جایز نیست و معامله باطل است.^{۳۹}

تکلیف درآمدهای حرام

سؤال: اجرت گرفتن جهت تکثیر فیلم و نوارهای مبتذل و حرام آیا حلال است یا حرام؟

و در صورت کسب از این راه پول‌های به دست آمده را چه باید کرد؟

مقام معظم رهبری: در فرض سؤال اجرت حلال نیست و پول‌های بدست آمده باید به

^{۳۸}. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۵ و ۵۲۶ س ۶۳۳۶.

^{۳۹}. مسائل جدید ج ۳ ص ۷۳ و ۷۴.

صاحبان آن برگردانده شود و اگر از یافتن ایشان مایوس است از طرف ایشان به فقیر صدقه دهد .

آیت الله سیستانی : حرام (است) و مالک اجرت نمی شود .

آیت الله تبریزی : اجرت گرفتن جهت امر مزبور اکل مال به باطل بوده و جایز نیست و پولی که از این طریق به دست آمده باید به صاحبان آن برگردانده شود و چنانچه شخص صاحبان پول را نمی شناسد باید آن را از طرف آنها به فقیر صدقه دهد .

آیت الله فاضل لنکرانی : حرام است . در صورتی که صاحبان آن را نمی شناسد آن را به فقرا صدقه بدهد .

آیت الله صافی گلپایگانی : اجرت مذکوره حرام است و پول های به دست آمده را باید به صاحبانشان برگرداند و اگر دسترسی به صاحبانشان نداشته باشد ، باید از طرف آنها به عنوان صدقه به فقیر غیر سید داده شود و احتیاطاً برای این کار از مجتهد هم اجازه بگیرند .

آیت الله بهجت : حرام است و درآمد از حرام هم حرام است و پول های به دست آمده را به صاحبان آن برگردانید و در صورت یأس در حکم مجهول المالک است .

آیت الله مکارم شیرازی : اجرت کار حرام نیز حرام است و باید به صاحبان آنها بازگردد و اگر دسترسی به آنها نیست ، از طرف آنها به فقیری صدقه دهید^{۴۰} .

۴۰ . مسائل جدید ج ۳ ص ۸۳ و ۸۴ و ۸۵ .

پاسخ به چند پرسش

سؤال: با توجه به گسترش موسیقی در جامعه، خصوصاً در بین جوانان، حکم موارد ذیل را از نظر شرعی بیان فرمایید:

الف. با توجه به این که اکثر آلات موسیقی کاربردهای مشترک بین حلال و حرام دارند، حکم خرید، فروش، نگهداری، آموزش، یادگیری و استفاده از آنها چیست؟

ب. آیا تعریف غنا از نظر شرعی بر آوازه خوانی‌های رایج، که یک فرد متن شعر یا نثر را با آواز خوش می‌خواند قابل تطبیق است؟ آیا محتوای متن هم دخالتی در حکم شرعی دارد؟

ج. مجلس حرام به چه مجلسی گفته می‌شود؟ آیا هدف و انگیزه برگزار کنندگان و شرکت‌کنندگان در تعیین مصداق دخالت دارد؟ یا صرف وقوع عمل حرام در مجلسی، آن را تبدیل به مجلس حرام می‌کند؟

د. با توجه به حکم مسأله فوق، منظور از مناسبت آهنگ یا غنا با مجلس حرام، آیا اختصاص آن صرفاً به مجلس حرام است (یعنی این آهنگ فقط در این‌گونه مجالس نواخته می‌شود) یا به صرف نواختن آهنگ در مجلس حرام، مناسبت با مجلس حرام تحقق پیدا می‌کند؟

جواب از آیت الله مکارم شیرازی الف تا د: کلیه صداها و آهنگ‌هایی که مناسب مجالس لهو و فساد است حرام، و غیر آن حلال است، و تشخیص آن با مراجعه به اهل عرف خواهد بود.

منظور از مناسبت با مجلس لهو و فساد آن است که این گونه آهنگ‌ها ، صرف نظر از محتوا ، غالباً در آن گونه مجالس نواخته می‌شود و نیت تشکیل دهندگان در آن تأثیر ندارد ، و منظور از آلات مشترکه آلاتی است که به طور گسترده هم در مجالس حرام و هم در مجالس حلال از آن استفاده می‌شود^{۴۱} .

احکام آلات موسیقی و لهو

سؤال : خرید و فروش اسباب مشترکه موسیقی ، چه حکمی دارد ؟

جواب از آیت الله بهجت : خرید و فروش آلات لهو ، مثل تار و حتی سازهای کوچک حرام است ، مگر این که منفعت مشروع و حلالی از آن برده شود و معامله برای آن منفعت حلال واقع شود که بنابر اظهر در این صورت معامله صحیح است^{۴۲} .

سؤال : یاد گرفتن و نواختن سنتور با توجه به این که منظور از نواختن ، نواختن به صورت لهوی نمی‌باشد بلکه به صورتی که به انسان آرامش می‌دهد ، نواخته خواهد شد ، آیا به نظر حضرتعالی اشکال دارد یا خیر ؟

جواب از آیت الله تبریزی : سنتور از آلات لهو است و استعمال آلات لهو در لهو جایز نیست

^{۴۱} . استفتائات جدید ج ۳ ص ۱۵۵ و ۱۵۶ س ۴۶۲ .

^{۴۲} . استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۶ س ۶۳۴۰ .

چه به خیال آرامش پیدا کردن باشد یا به غیر آن^{۴۳}.

سؤال: خواهشمندم حکم نوازندگی آلات موسیقی زیر را بنویسید: سنتور، سه تار، دف، فلوت، نی، تنبک، ارگ، چنگ، گیتار.

جواب از آیت الله تبریزی: آلات مزبور آلات موسیقی هستند و استعمال آلات موسیقی به وجه لهوی حرام است و نیز گوش دادن به موسیقی لهوی و خرید و فروش آلات آن جایز نیست^{۴۴}.

سؤال: با توجه به این که آلات موسیقی (نواختن آهنگ) کاربردهای مشترک بین حلال و حرام دارند، حکم خرید و فروش و نگهداری آنها و آموزش و یادگیری نحوه استفاده از آنها چیست؟

جواب از آیت الله تبریزی: استعمال آلات موسیقی لهوی به وجه لهوی جایز نیست چه برای آموزش باشد یا برای غیر آن و خرید و فروش آلاتی که موسیقی لهوی حساب می‌شوند هر چند بعضاً در غیر حرام استعمال می‌شوند جایز نیست و نیز نگهداری آن بنا بر احتیاط جایز نیست^{۴۵}.

سؤال: آیا ممکن است آلت موسیقی مختص به حرام به خاطر کثرت استعمال آن در عرف

^{۴۳} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۵ س ۹۳۳ .

^{۴۴} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۷ س ۹۴۱ .

^{۴۵} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۰۸ قسمت الف از س ۹۴۴ .

مشترک شود؟

جواب از آیت الله تبریزی: آلت مختص به موسیقی حرام از آلات مختصه است و استعمال آن حرام است مگر این که تغییر شکل داده شود مثل این که دایره را بعد از جدا کردن حلقه‌های آن، به سینی تغییر شکل دهند که استعمال آن در این موقع مانعی ندارد.^{۴۶}

سؤال: کدام یک از آلات موسیقی زیر را حرام می دانید؟

الف . پیانو ، ب . فلوت ، ج . تنبک

جواب از آیت الله تبریزی: موارد مزبور از آلات موسیقی لهوی هستند و استعمال آلات موسیقی لهوی به وجه لهوی جایز نیست، بلی طبلی که برای بیدار کردن مردم از آن استفاده می کردند مانعی ندارد.^{۴۷}

سؤال: آلات لهو و لعب یعنی چه؟ و آیا تار و ساز نیز آلات لهو و لعب محسوب می شوند؟

جواب از آیت الله تبریزی: آلات لهو آلاتی است که اهل فسوق با آن خوشگذرانی می کنند

و تار و ساز و امثال آن از آلات لهو هستند و مقصود از آلات لعب آلات قمار است.^{۴۸}

^{۴۶} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۴ س ۹۶۹ .

^{۴۷} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۴ س ۹۷۰ .

^{۴۸} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۴ س ۹۷۱ .

سؤال: آیا خرید و فروش آلات لهو و لعب نیز جایز است؟

جواب از آیت الله تبریزی: جایز نیست مگر این که ماده آن را که مالیت دارد بفروشند^{۴۹}.

سؤال: استعمال آلات موسیقی و آلات لهو و لعب در عزاداری سالار شهیدان امام حسین

علیه السلام چه حکمی دارد؟

جواب از آیت الله تبریزی: جایز نیست^{۵۰}.

سؤال: بر روی دف ها به صورت واضح جمله لا اله الا الله و محمد رسول الله صلی الله علیه و آله یا

نام یکی از ائمه علیهم السلام نوشته شده است، آیا چنین امری هتک محسوب می شود یا خیر و

حکمش چیست؟

جواب از آیت الله تبریزی: هتک محسوب می شود و نوشتن این گونه اسامی بر روی آلات

لهو حرام است^{۵۱}.

سؤال: موسیقی نواختن اگر به واسطه وسایلی غیر آلات لهو و لعب باشد مانند طشت و

قابلمه و سطل... اشکال دارد؟

جواب از آیت الله تبریزی: مذکور در سؤال موسیقی لهوی نیست و موسیقی لهوی، حرام

۴۹. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۴ س ۹۷۲.

۵۰. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۴ س ۹۷۳.

۵۱. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۵ س ۹۷۸.

است که آن هم با آلات مخصوصه می شود چه از آلات سنتی باشد یا آلات جدید ، بلی اگر کسی بتواند با این وسایل مذکور مثل آلات لهوی بزند حکم موسیقی لهوی را دارد.^{۵۲}

سؤال : آیا واقعاً آلاتی هست که غیر لهوی بوده باشد که جایز باشد بازی با آنها یا آن که جمیع آلات موسیقی لهو است ، ما نمی دانیم کدام یک لهو است و کدام آنها غیر لهوی است ؟

جواب از آیت الله خوئی : آلات موسیقی مختلف است ، بعضی از آنها لهوی است و جایز نیست استعمال آنها مطلقاً و نه فروش و خرید آن .

و بعضی از آنها غیر لهوی است اشکال ندارد فروش و خرید آنها .

و نوع دیگری که غیر لهوی است مرجع وصف آن مربوط به اهل خبره از عرف است .

و چنان چه سابقاً ذکر کردیم ، موسیقی حرام آن غناهایی است که مناسب مجالس لهو و رقص است و استعمال برای آنها می شود .

و اما صداهای غیر لهوی حرام نیست چنان چه در تعزیه ها استعمال می گردد و امثال آن^{۵۳} .

سؤال : حکم وسائل طرب از قبیل تار ، سه تار ، سنتور ، عود ، تنبور ، کمانچه ، نی ، تنبک ، پیانو ، ویلن ، فلوت ، . . . و سازهای کوبه ای را بیان فرمایید ؟ (خرید و فروش ، ساختن ، تعلیم ، تعلّم) ؟

^{۵۲} . استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۵ س ۹۸۰ .

^{۵۳} . استفتائات پرسش و پاسخ از محضر آیت الله خوئی ص ۲۵۴ و ۲۵۵ س ۸۵۱ .

جواب از آیت الله شاهرودی: از جمیع این‌ها خودداری نمایید.^{۵۴}

سؤال: خرید و فروش و استعمال و نگهداری تنبک و دایره و فلوت، چه صورت دارد؟

جواب از آیت الله شاهرودی: اگر به قصد استعمال حرام خرید و فروش می‌شود، حرام است و استعمال حرام آن است که این آلات را به طوری استعمال کند که مخصوص مجالس لهو و لعب باشد.^{۵۵}

سؤال: کسانی هستند که در منزلشان آلاتی از موسیقی مانند تار و نی دارند و فقط از آن

برای سرگرمی استفاده می‌شود، حکم خرید این آلات و نواختن آن را بیان بفرمایید؟

جواب از آیت الله شاهرودی: آلات و ادوات هر نوع موسیقی که استفاده آن فقط در لهو و لعب است خرید و فروش آن جایز نیست.^{۵۶}

سؤال: استعمال، استماع، معاملات و نگهداری آلات موسیقی و نوازندگی اعم از آلات

قدیمی و جدید از نظر مبارک شما چه صورت دارد؟

جواب از آیت الله شاهرودی: استعمال، استماع و خرید و فروش آلات لهو مثل تار و ساز حتی سازهای کوچک حرام است.^{۵۷}

سؤال: اگر کسی مطرب نباشد و تفریحاً از بعضی آلات موسیقی مثل نی و تار و سنتور

^{۵۴}. استفتائات ص ۴۱۱ و ۴۱۲ س ۱۶۰۴.

^{۵۵}. استفتائات ص ۴۱۲ س ۱۶۰۵.

^{۵۶}. استفتائات ص ۴۱۲ س ۱۶۰۶.

^{۵۷}. استفتائات ص ۴۱۲ س ۱۶۰۹.

استفاده نماید چه حکمی دارد؟

جواب از آیت الله شاهرودی: حرام است.^{۵۸}

سؤال: چگونه ما امروزه موسیقی از نوع مشروع و حلال هم داریم و آلات موسیقی هم به دو دسته آلات موسیقی مشترکه و آلات موسیقی مختصه تقسیم شده‌اند؟ لطفاً دلایل را بیان فرمایید.

جواب از آیت الله تبریزی: نواختن آلات مخصوصه که مناسب مجالس خوشگذرانی باشد موسیقی لهنوی است چه آن نواختن در مجلس خوشگذرانی باشد یا در غیر آن، و نواختن موسیقی لهنوی و گوش دادن به آن و ساختن و خرید و فروش و ترویج آن جایز نیست. و در حرمت موسیقی لهنوی، مطرب بودن فعلی شرط نیست، چه مطرب باشد یا نباشد حرام است و این آن چیزی است که از روایات وارده از معصومین علیهم السلام استفاده می‌شود به جهت این که آن چه در روایات معتبره آمده، نهی از مثل مزمار و بربط و غیر آن است و از آن جا که نهی از ذات نهی از عمل مناسب با آن ذات می‌باشد و عمل مناسب با آلات مزبور استعمال آن‌ها به وجه لهنوی است، در نتیجه نهی از آلات مزبور نهی از استعمال آن‌ها به وجه لهنوی می‌باشد.^{۵۹}

سؤال: نی زدن اگر موجب فساد نباشد، چه حکمی دارد؟

^{۵۸}. استفتائات ص ۴۱۵ س ۱۶۲۳.

^{۵۹}. استفتائات جدید ج ۲ ص ۲۱۰ س ۹۵۰.

جواب از آیت الله بهجت: نی از آلات مخصوص موسیقی است و اشکال دارد.^{۶۰}

سؤال: در مراسم تولد یا رحلت ائمه اطهار علیهم السلام آیا زدن نی اشکال دارد یا نه؟

آیت الله صافی گلپایگانی: در موارد مذکوره و غیر آن مطلقاً حرام است.^{۶۱}

ادامه مطلب در نشریه پیام دین با عنوان غنا

^{۶۰}. استفتائات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ ص ۵۲۳ س ۶۳۲۶.

^{۶۱}. جامع الاحکام ج ۲ ص ۱۲۹ س ۱۵۸۶.

منابع موسیقی جلد ۱ تا ۸

- أجوبة الاستفتاءات فارسی مقام معظم رهبری چاپ چهل ۱۳۸۷ ناشر شرکت چاپ و نشر بین الملل .
- أجوبة الاستفتاءات عربی مقام معظم رهبری چاپ اول ۱۴۲۰ هـ . ق دار الاسلامیه بیروت .
- احکام روابط زن و مرد و مسائل اجتماعی آنان ، سید مسعود معصومی چاپ سی و هشتم ۱۳۸۶ مؤسسه بوستان کتاب قم .
- ارشاد السائل آیت الله گلپایگانی چاپ دوم ۱۴۱۳ هـ . ق دارالصفوة بیروت .
- استفتاءات جدید آیت الله مکارم شیرازی ج ۱ چاپ سوم ۱۳۸۶ انتشارات مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام .
- استفتاءات جدید آیت الله مکارم شیرازی ج ۲ چاپ دوم ۱۳۸۵ انتشارات مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام .
- استفتاءات جدید آیت الله مکارم شیرازی ج ۳ چاپ سوم ۱۳۸۶ انتشارات مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام .
- استفتاءات جدید آیت الله تبریزی ج ۱ چاپ سوم ۱۳۸۵ انتشارات سرور .
- استفتاءات جدید آیت الله تبریزی ج ۲ چاپ اول ۱۳۸۵ انتشارات سرور .
- استفتاءات آیت الله شاهرودی چاپ دوم ۱۳۸۸ ناشر آل المرتضی علیهم السلام .
- استفتاءات از محضر آیت الله اراکی چاپ اول ۱۳۷۳ نشر معروف .
- استفتاءات از محضر آیت الله بهجت ج ۴ چاپ اول ۱۳۸۶ ناشر دفتر معظم له .
- استفتاءات مرحوم امام ج ۲ چاپ پنجم ۱۳۸۰ دفتر انتشارات اسلامی قم .
- استفتاءات پرسش و پاسخ از محضر آیت الله خوبی گردآورنده : سید محمود مددی موسوی و یحیی تحقیقی چاپ اول مؤسسه احیاء آثار الامام الخویی .
- استفتاءات خصوصی کتبی ، مؤلفین نشریه پیام دین .
- الفقه للمغربین آیت الله سیستانی گردآورنده : عبدالهادی سید محمد تقی حکیم چاپ دوم ۱۴۱۹ هـ . ق ناشر دفتر معظم له قم .
- الفتوحات المکیه ۴ جلدی ج ۱ دار صادر بیروت .
- المسائل الشرعیة آیت الله خوبی ج ۲ چاپ چهارم ۱۴۲۱ هـ . ق مؤسسه احیاء آثار الامام الخویی .
- با جوانان ، آیت الله صافی گلپایگانی چاپ چهاردهم ۱۳۸۵ انتشارات راسخون .
- بحار الانوار علمامه مجلسی رضوان الله تعالی علیه ج ۱۱ چاپ سوم ۱۳۶۳ دارالکتب الاسلامیه .
- بحار الانوار علمامه مجلسی رضوان الله تعالی علیه ج ۶۳ و ۷۹ چاپ سوم ۱۳۷۴ دارالکتب الاسلامیه .
- بحار الانوار علمامه مجلسی رضوان الله تعالی علیه ج ۷ دارالکتب الاسلامیه .

- بحار الانوار علامه مجلسی رضوان الله تعالی علیه ج ۴ چاپ چهارم ۱۳۶۲ دارالکتب الاسلامیه .
- بحث‌هایی از دکتر و پیر ، شهید سید عبد الکریم هاشمی نژاد ، مؤسسه انتشارات فراهانی ، سال ۱۳۵۷ .
- بهشت جوانان ، اسد الله محمدی نیا . ناشر : سبط اکبر علیه السلام چاپ بیست و پنجم بهار ۱۳۸۶ قم .
- تأثیر موسیقی بر اعصاب و روان حسین عبداللهی خورش چاپ نهم سال ۱۳۸۷ ناشر : بادران اصفهان محقق : مهندس فاضل عمومی .
- تعلیم و تربیت در اسلام ، شهید مطهری چاپ ۵۳ شهریور ۱۳۸۶ انتشارات صدرا تهران .
- توضیح المسائل مراجع مطابق با فتوای ۱۳ نفر از مراجع معظم تقلید ج ۱ چاپ دوازدهم ۱۳۸۴ دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم .
- توضیح المسائل مراجع مطابق با فتوای ۱۲ نفر از مراجع معظم تقلید ج ۲ چاپ پنجم ۱۳۷۹ دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم .
- توضیح المسائل آیت الله وحید خراسانی چاپ بیست و هشتم ۱۳۹۲ ناشر : مدرسه الامام باقر العلوم علیه السلام .
- توضیح المسائل آیت الله بهجت چاپ صد و هفدهم ۱۳۸۸ ناشر دفتر معظم له .
- جامع احادیث الشیعه آیت الله بروجردی گردآورنده حاج شیخ اسماعیل المعزی المالیری ۱۴۱۰ هـ . ق ناشر المؤلف .
- جامع الاحکام آیت الله صافی گلپایگانی ج ۱ و ۲ چاپ چهارم ۱۳۸۵ قم ، ناشر : دفتر نشر آثار آیت الله صافی گلپایگانی .
- جامع المسائل آیت الله فاضل لنکرانی ج ۱ چاپ یازدهم .
- جامع المسائل آیت الله فاضل لنکرانی ج ۲ چاپ یازدهم اردیبهشت ۱۳۸۳ .
- دیدگاه‌های علمی آیت الله میلانی ، به کوشش غلام رضا جلالی چاپ اول ۱۳۸۴ بنیاد پژوهش‌های اسلامی .
- روزنامه جمهوری اسلامی سال بیستم سه شنبه ۱۳ بهمن ۷۷ شماره ۵۶۹۸ و ۱۸ بهمن ۱۳۷۷ شماره ۵۷۰۲ .
- روزنامه رسالت پنج شنبه برابر با ۱۱ صفر ۱۴۲۰ هـ . ق ۶ / ۳ / ۷۸ .
- روزنامه کیهان دوشنبه ۶ خرداد ۱۳۷۰ ص ۱۱ شماره ۱۴۱۹۵ . و ش ۶۴۴۸ .
- ساز و آواز مرتضی علم الهدی پیام اسلام قم .
- سنن ابن ماجه با تحقیق محمد فؤاد عبد الباقي دارالفکر .
- شناخت و بررسی شیطان پرستی جواد امین خندقی چاپ پنزدهم ۱۳۹۰ انتشارات ولاء منتظر .
- صحیفه امام مجموعه آثار امام خمینی چاپ اول ۱۳۷۸ مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی .
- صراط النجاة آیات عظام خویی و تبریزی ج ۲ چاپ دوم ۱۴۲۶ هـ . ق ناشر مدین .
- فرهنگ عمید حسن عمید چاپ بیست و هشتم ۱۳۸۶ مؤسسه انتشارات امیر کبیر .

- فروع کافی ثقہ الاسلام کلینی رضوان اللہ تعالیٰ علیہ ج ۶ چاپ دوم ۱۳۶۲ دار الکتب الاسلامیہ .
- کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال علاء الدین الہندی چاپ پنجم ۱۴۰۵ هـ . ق مؤسسة الرسالة بیروت .
- ماہنامہ راہ رشد ، نیمہ اول آبان ۱۳۷۹ شماره ۱۴ صاحب امتیاز ستاد احیای امر بہ معروف و نہی از منکر مدیر مسؤول سید احمد زرگر
- ماہنامہ نگاہ تازہ سال سوم شماره سوم و چہارم صاحب امتیاز کانون فرهنگی سیاسی ہنری دانشجویان دانشگاه شہید بہشتی تہران
- دانشکدہ ادبیات و علوم انسانی مدیرمسؤول پونہ ندایی خرقانی ثابت .
- مبانی فقہی روانی موسیقی حسین میرزا خانی چاپ دوم سال ۱۳۶۹ مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزہ علمیہ قم .
- مجلہ مکتب وحی ش ۱ و ۲ حجت الاسلام جعفر فاضل سایت www.maktabvahy.com .
- مجمع المسائل آیت اللہ گلپایگانی ج ۱ چاپ چہارم ۱۳۷۲ دارالقرآن الکریم .
- مسائل جدید از دیدگاہ علماء و مراجع تقلید سیدمحسن محمودی ج ۱ چاپ شانزدهم بہار ۸۷ انتشارات علمی فرهنگی صاحب الزمان .
- مسائل جدید از دیدگاہ علماء و مراجع تقلید سیدمحسن محمودی ج ۲ چاپ یازدهم بہار ۸۸ انتشارات علمی فرهنگی صاحب الزمان .
- مسائل جدید از دیدگاہ علماء و مراجع تقلید سیدمحسن محمودی ج ۳ چاپ ہفتم پاییز ۸۶ انتشارات علمی فرهنگی صاحب الزمان .
- مسائل جدید از دیدگاہ علماء و مراجع تقلید سیدمحسن محمودی ج ۴ چاپ چہارم پاییز ۸۶ انتشارات علمی فرهنگی صاحب الزمان .
- مستدرک الوسائل میرزا حسین نوری طبرسی ج ۱۳ چاپ اول ۱۴۰۸ هـ . ق مؤسسة آل البیت علیہم السلام لاحیاء التراث قم .
- موسیقی از نظر دین و دانش ، سید محمد رضا جوہری زادہ ، مؤسسہ مطبوعاتی اسلامی تہران .
- موسیقی و غنا از دیدگاہ اسلام ، محمد اسماعیل نوری ، مؤسسہ بوستان کتاب قم ، چاپ دوم ۱۳۸۶ .
- موسیقی از نگاہی دیگر مؤلف : ش مؤمنی چاپ دوم ۱۳۸۷ مؤسسہ فرهنگی انتشاراتی مکیال .
- معارف دین آیت اللہ صافی گلپایگانی ج ۱ چاپ نهم ۱۳۸۵ ناشر : دفتر نشر آثار آیت اللہ صافی گلپایگانی قم .
- معارف دین آیت اللہ صافی گلپایگانی ج ۲ چاپ اول ۱۳۸۵ ناشر : دفتر نشر آثار آیت اللہ صافی گلپایگانی قم
- منہاج الصالحین آیت اللہ سیستانی ج ۲ چاپ اول ۱۴۲۷ هـ . ق ناشر دفتر معظم لہ مشہد .
- نرم افزار مجموعہ آثار امام خمینی مؤسسہ تنظیم و نشر آثار امام خمینی .
- نہج البلاغہ ، ترجمہ مرحوم محمد دشتی چاپ ۹ سال ۱۳۸۶ ، ناشر : انتشارات الہادی علیہ السلام .
- وسائل الشیعہ علامہ شیخ حرّ عاملی رضوان اللہ تعالیٰ علیہ ج ۸ و ۱۱ چاپ پنجم ۱۴۰۱ هـ . ق مکتبہ الاسلامیہ ، تہران .
- وسائل الشیعہ علامہ شیخ حرّ عاملی رضوان اللہ تعالیٰ علیہ ج ۱۲ چاپ ششم ۱۴۰۳ هـ . ق مکتبہ الاسلامیہ ، تہران .
- ہزار و یک مسألہ فقہی (مجموعہ استفتائات) آیت اللہ نوری ہمدانی ج ۱ چاپ سوم ۱۳۸۰ مؤسسہ مہدی موعود علیہ السلام .
- ہزار و یک مسألہ فقہی (مجموعہ استفتائات) آیت اللہ نوری ہمدانی ج ۲ چاپ اول ۱۳۸۰ مؤسسہ مہدی موعود علیہ السلام .
- ینایع الحکمۃ عباس اسماعیلی یزدی چاپ اول ناشر مسجد جمکران • منابع ذیل از کتاب موسیقی از نگاہی دیگر نقل شدہ است .

فهرست

- ۱ عادی شدن موسیقی
- ۴ فیلم‌ها و کارتون‌ها
- ۴ نوار ترانه
- ۵ ترانه غمگین
- ۶ گوش دادن به ترانه دیگری
- ۶ خرید ، فروش ، توزیع و تکثیر
- ۷ پخش آهنگ در مسجد و حسینیه
- ۹ اجرای موسیقی در مجالس معصومین علیهم السلام
- ۱۴ نقاره
- ۱۴ ضرب زورخانه
- ۱۵ نغمه‌های قرآنی
- ۱۵ کسب درآمد از نوازندگی
- ۱۵ گذشت زمان و تغییر عرف
- ۱۶ بین گوش کردن و پخش فرقی نیست
- ۱۶ بانوان و موسیقی
- ۱۸ جنسیت خواننده ملاک نیست
- ۱۸ آواز زن برای شوهر
- ۱۹ تمایل به همسر مجوز نمی‌باشد
- ۲۰ وجوب از بین بردن اسباب حرام
- ۲۱ کرایه دادن بلندگو به مطرب
- ۲۱ تکلیف درآمدهای حرام
- ۲۳ پاسخ به چند پرسش
- ۲۴ احکام آلات موسیقی و لهو